

دیباچه

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾^۱

صبر و استقامت، کلید سعادت و عامل رستگاری انسان است و مانع شقاوت و نگون‌بختی نوع بشر به‌شمار می‌رود. در سایه صبر و شکیبایی، مشکلات مادی و دشواری‌های معنوی زندگی انسان برطرف شده، سختی‌ها به آسانی مبدل می‌گردد:

﴿فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا، إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا﴾^۲

به باور علمای علم اخلاق، صبر، مادر فضیلت‌هاست؛ به این معنا که هر صفت پسندیده‌ای که در وجود انسان بارور شود و هر فضیلتی در عمق جان او ریشه بدواند، ریشه در صبر و استقامت دارد. مفهوم این بیان، چنین است که بروز رذائل اخلاقی و صفات نکوهیده، در نهاد آدمی، از ناشکیبایی و جزع و فزع او نشأت می‌گیرد.

۱. آل عمران، ۲۰۰: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید، صبر کنید و ایستادگی ورزید و مرزها را نگهبانی کنید و از خدا پروا نمایید، امید است که رستگار شوید.»
۲. شرح، ۵ و ۶: «[پس بدان که] با دشواری، آسانی است. آری، با دشواری، آسانی است.»

پس، موضوع صبر، در علم اخلاق، افزون بر اینکه بسیار مهم و حیاتی است، کاربردی است و به تعبیری، موضوع مادر محسوب می‌شود. در واقع، اگر ابعاد علمی و عملی «صبر»، به خوبی مورد توجه اخلاق‌پژوهان و مردم قرار گیرد، راه برای خشکاندن ریشه شجره خبیثه رذائل، از یکسو و پرورش شجره طیبه فضائل، از سوی دیگر، در جامعه باز می‌شود.

ناگفته پیداست که پیراستن وجود آدمیان و اجتماع انسانی از آلودگی صفات رذیله و نیز آراستن آنان به زیور صفات فضیله و حسنات پسندیده، رمز سعادت و نیک‌بختی مردمان در دنیا و آخرت است.

با این اوصاف، مردم در همه اعصار و به ویژه در زمان حاضر، شدیداً محتاج توجه به صبر و به‌کار بستن این فضیلت ارزشمند اخلاقی در شئون مختلف زندگی هستند تا به این وسیله، به سعادت دنیا و آخرت دست یابند.

درک این حقیقت، با شناخت عالمانه از اجتماع انسانی میسر می‌گردد. به تعبیر رساتر، کسی می‌تواند این موضوع را به درستی تشخیص دهد که هم در علوم اسلامی، به ویژه در علم اخلاق، عالم باشد و هم به واسطه برقراری ارتباط نزدیک و تنگاتنگ با عموم مردم، مشکلات اخلاقی و معضلات اجتماعی آنها را به خوبی بشناسد.

باید دانست که حل مسائل علمی و پیچیدگی‌های عملی در هر علمی، به دو روش کلی امکان‌پذیر است: در روش اول، محقق یا پژوهش‌گر، با مطالعه و تحقیق، به بررسی مسائل شناخته شده‌ای که به دلایلی دیگران از حل آن فرورمانده‌اند، می‌پردازد؛ به خلاف روش دوم، که در آن به جستجوی اولیئه مسئله، شناخت و حل آن پرداخته می‌شود.

به‌عنوان مثال، در علم پزشکی، برخی از محققین، با به‌کارگیری روش اول، راه کارهای مؤثری برای درمان بیماری‌های شناخته شده و رایج می‌یابند. اما برخی از دانشمندان علم پزشکی، در جستجوی علل پدیدآورنده و راه درمان

بیماری‌های ناشناخته و پنهان، در جسم آدمیان، هستند و در این راستا، علاوه بر درمان، موفق به پیشگیری از بروز برخی بیماری‌ها نیز می‌شوند.

این دو روش، در علم اخلاق نیز که عهده‌دار تربیت نفوس و درمان بیماری‌های روحی آدمیان است به کار گرفته می‌شود. به این معنا که دسته‌ای از اساتید و پژوهش‌گران علم اخلاق، در جهت اصلاح معضلات روحی متداول و شناخته شده، خطرات و خسارات ارتکاب گناه مردم را به مردم متذکر می‌شوند که در جایگاه خود، بسیار ارزشمند و مؤثر است.

اما روش مؤثرتر و روش کاربردی، آن است که استاد اخلاق، با تشخیص بیماری‌های روحی نهفته در آدمیان، ریشه آن امراض را بیابد و در این راستا به درمان اساسی و عمقی ناراحتی روحی بپردازد و افزون بر این، برای پیشگیری از بروز و ظهور نارسایی‌های روحی و معنوی مردم، همّت گمارد.

به‌کارگیری روش کاربردی فوق، همان‌طور که بیان شد، اولاً نیازمند تسلط و جامعیت علمی در علوم اسلامی است و ثانیاً با ارتباط بدون واسطه و تنگاتنگ استاد اخلاق با مردم میسر می‌گردد. در این راستا باید توجه شود که اهمیت و تأثیر برقراری ارتباط نزدیک با افراد جامعه و شنیدن مستقیم دردهای روحی و معنوی آنها، اگر بیشتر از تسلط علمی نباشد، کمتر از آن نیست؛ چراکه رویارویی با مردم، به استاد و معلم اخلاق، فهم و درکی فراتر از مطالعه و تحقیق می‌بخشد که در اصطلاح به آن «فهم عرفی» گفته می‌شود و در علوم اسلامی نظیر فقه و اخلاق، همواره مورد توجه خاص بوده است.

با این مقدمه، به دلیل انتخاب موضوع «صبر» برای درس اخلاق، از سوی مرجع عالیقدر و فقیه اخلاقی حضرت آیت الله العظمی مظاهری «مدظله‌العالی»، پی‌می‌بریم.

ایشان با تکیه بر معارف والای کتاب و سنت، ریشه دردهای روحی جامعه را ردائل اخلاقی می‌دانند و راهکار درمان آن را نیز، ریشه‌کن کردن یا سرکوب

درخت صفات رذیله و کاشتن درخت فضائل و صفات پسندیده در عمق جان آدمیان به‌شمار می‌آورند. در این راستا، سلاح اصلی مبارزه با دشمنان درون و پاک‌سازی دل از آلودگی‌ها و رذائل، «صبر» است که به‌تعبیر بزرگان دانش اخلاق، مادر فضیلت‌هاست.

در واقع، آیت الله العظمی مظاهری، با تکیه بر آموزه‌های علمی علم اخلاق و نیز به‌واسطه فهم عرفی که از ارتباط مستقیم و بدون واسطه ایشان با عموم مردم حاصل شده است، درد درونی و نهفته جامعه و افراد آن را به‌خوبی تشخیص داده‌اند و در درس‌های اخلاق خود، به تبیین راهکارهای عملی و ریشه‌ای برای درمان آن پرداخته‌اند و به‌عبارت دیگر، مغز نصیحت را در نصایح اخلاقی خود بیان کرده‌اند.

آنچه در این کتاب، از نظر خوانندگان گرامی می‌گذرد، حاصل بیانات اخلاقی معظم‌له در سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ در مسجد حکیم اصفهان با موضوع «صبر» است.

آیت الله العظمی مظاهری در این مباحث، صبر را به سه قسم کلی «صبر فردی»، «صبر خانوادگی» و «صبر اجتماعی» منقسم کرده‌اند و با این تقسیم‌بندی کلان، نقش صبر و استقامت را در تمام شئون زندگی، برای دستیابی عملی به سعادت و رستگاری انسان، به تصویر کشیده‌اند.

مباحث مزبور، پس از تنظیم، تبویب و تأیید نهایی ایشان، به‌صورت حاضر آماده شده و به شیفتگان اخلاق و معنویت تقدیم می‌گردد. در پایان، از همه عزیزانی که در تنظیم و نشر این اثر ارزشمند تلاش نموده‌اند، تشکر و قدردانی می‌شود.

اِنَّهٗ ولى الهدایة و التوفى

مؤسسه فرهنگی مطالعاتی الزهراء (ع)